

УДК 738 (477.54/.62) 930.85

А. Л. Щербань

Харківська державна академія культури

ТРАНСФОРМАЦІЇ ОРНАМЕНТАЦІЇ НАРОДНОЇ КЕРАМІКИ СЛОБОЖАНЩИНИ В ХІХ СТОЛІТТІ

Проаналізовано дві найдетальніші публікації, в яких висвітлено трансформаційні процеси в орнаменталізації глиняних виробів Слобожанщини – звіти Олександра Твердохлебова (1883) та Лева Соколовського (1885). Охарактеризовано декор кераміки п'яти осередків гончарства: слободи Гороховатка та хутора Гаврилівка, м. Ізюм (сучасна Харківщина), м. Охтирка (сучасна Сумщина) і слободи Котельва (сучасна Полтавщина). Помічена динамічність і полілінійність існування гончарної орнаментики в кожному з зазначених осередків. Виявлено, що більшість багатих орнаментів кераміки в досліджуваних осередках були інноваційними. Зроблено висновок про розповсюдження в більшості вищезгаданих гончарських осередків своєрідної «моди» на деякі види декору, обумовленої наявністю попиту на них. Прослідковано причини окремих трансформацій. Зокрема, те, що орнаменталізація тогочасного посуду невинно змінювалася внаслідок спроб через підвищення візуальної привабливості продукції, застосування модних і потрібних споживачеві елементів, мотивів і технік, зайняти власний сегмент ринку, що значно розширювався.

Ключові слова: Слобожанщина, кераміка, орнаменталізація, традиція.

Проанализированы две наиболее детальные публикации, характеризующие процессы трансформаций в орнаментации глиняных изделий Слобожанщины – отчеты Александра Твердохлебова (1883) и Льва Соколовского (1885). Дана характеристика декора керамики пяти гончарных центров: слободы Гороховатка и хутора Гавриловка, г. Изюм (современная Харьковская область), г. Ахтырка (современная Сумщина) и слободы Котельва (современная Полтавщина). Зафиксирована динамичность и полилинейность существования гончарной орнаментики в каждом из указанных центров. Сделан вывод, о том, что большинство богатых орнаментов в исследуемых населенных пунктах были инновационными. Сделан вывод о распространении в большинстве вышеупомянутых гончарских центров своеобразной «моды» на некоторые виды декора, обусловленной наличием спроса на них. Прослежены причины отдельных трансформаций. Например, то, что орнаментация сосудов того времени изменялась вследствие попыток, через повышение визуальной привлекательности продукции, внедрения модных и нужных покупателю, элементов, мотивов и техник, занять собственный сегмент значительно расширяющегося рынка.

Ключевые слова: Слобожанщина, керамика, орнаменталізація, традиція.

The paper analyses two most detailed scientific sources for studying the processes of transformation in the ornamentation of Slobodian clay products – published reports by Alexander Tverdokhlebov (1883) and Lev Sokolovsky (1885) and describes characteristic decoration of ceramics in four pottery centers: the settlement Horokhuvatka and the village Gavrilovka, Izum (modern Kharkiv region), Okhtyrka (modern Sumy region) and settlement of Kotelva (modern Poltava region). It records its dynamic and multi directional evolution in each of these centers. A conclusion was made that most of the rich ceramics ornaments of the nineteenth century in studied specified localities were innovative and originated by copying them in aforementioned century except Kotelva tiles ornamentation which was introduced to pottery earlier.

Conclusion was made that spread of distinctive decor types and «fashions» in most of the aforementioned pottery centers was heavily influenced by demand. The causes of individual transformations were retraced. For example, the fact that ornamentation of the vessels was changed to improve visual appeal of the products, introducing fashionable and appealing elements, motives and techniques for buyer to occupy its own segment of the significantly expanding market.

Key words: Slobozhanschina, ceramics, ornament, tradition.

Історія орнаменталістики кераміки, як і кожного явища традиційної культури на Пограниччі (яким є територія Лівобережної України) – складний процес, обумовлений багатьма чинниками. Кардинально змінившись на досліджуваній території наприкінці XVI – у першій половині XVII століття разом із заселенням після спустошення викликаного монголо-татарською навалою й подальшими нападами (й їхніми загрозами) кримських татар, орнаментика постійно трансформувалася. Прослідкувати причини цього процесу і поворотні моменти в ньому нині складно. Оскільки археологічні пам'ятки не можуть дати вичерпну відповідь на ці питання, а етнографічних записів обмаль.

Але гончарству кількох осередків Харківської губернії пощастило бути дослідженим етнографічно на початку 1880-х років за сприяння Комісії з вивчення кустарних промислів, яка в цей час почала активну експедиційну і публікаційну діяльність у регіоні щодо студіювання цього промислу. Два звіти (Лева Соколовського й Олександра Твердохлебова) про експедиції до східних і західних гончарних осередків Харківської губернії, розділених кількома сотнями кілометрів, було опубліковано [8, 9]. За ними можна сформулювати різною мірою детальні уявлення про орнаменталістику кераміки п'ятих центрів гончарства: слободи Гороховатка та хутора Гаврилівка, м. Ізюм (сучасна Харківщина), м. Охтирка (сучасна Сумщина) і слободи Котельва (сучасна Полтавщина). Багато з цих матеріалів використано в монографії керамолога Людмили Меткої, присвяченій гончарству Слобожанщини [5], яка містить найбільш детальну на сьогодні характеристику притаманних місцевій кераміці орнаментів. Але дослідниця проаналізувала не всі дані, опубліковані Левом Соколовським і Олександром Твердохлебовим. До того ж інформація розосереджена по різних розділах, що не дозволяє сформулювати цілісне уявлення про орнаментальні трансформації. Інші дослідники гончарства Слобожанщини (детальний опис історії його вивчення міститься у згаданій вище монографії Людмили Меткої [5, с. 11-20]) тему даного дослідження не висвітлювали.

Оскільки трансформації орнаменталістики народної кераміки Слобожанщини XIX ст. мало вивчені, а нині наявний стійкий попит на вивчення морфологічних і регіональних модифікацій мистецтва з врахуванням їх культурних трансформацій, вважаю тему даного дослідження актуальною.

Метою даної статті є детальний аналіз відомостей, які навели Лев Соколовський і Олександр Твердохлебов щодо процесу змін орнаментики глиняного посуду в гончарних осередках, які вони дослідили.

Детальний опис гончарного промислу найсхіднішого гончарного мікрорегіону сучасної Харківщини – Куп'янщини (за матеріалами обстеження 1880-го р.) опублікував Лев Соколовський. Як виявилось після ознайомлення з його публікацією, гончарство в цьому повіті виникло лише 1830-го р. (слобода Гороховатка). 1848 р. воно поширилося на хутір Гаврилівку. Мешканці повіту перейняли гончарні традиції в найближчому територіально і одному з найбільших гончарних осередків Слобожанщини – м. Ізюм. У Гороховатку гончарство було принесене Микитою Бровком (помер 1880 р.). На навчання його направив батько, селянин Купріян Бровко, який (після навчання сина?) теж був гончарем. Ці майстри робили неполив'яний посуд [8, с. 33].

У Гаврилівці гончарство з'явилося завдяки Федору Лихацькому (народився 1816 р., на час обстеження промислу, яке робив Соколовський, був ще живим). Із 12-річного віку він 6 років був челядником у одного гончаря, потім в іншого (один з учителів мав прізвище Змієвський). Загалом майстер навчався 13 років (із 1828 до 1841 року). Другим гончарем у хуторі (1849 р.) став Олексій Білокоровий, що навчався в Ізюмі (3 роки) й у Лихацького (1 рік). 1855 р. почав працювати ровесник Лихацького Василь Білокоровий. Наприкінці 1860-х – син Олексія Білокорового.

Очевидно, більшість названих вище гончарів спонукала навчатися гончарству потреба заробляти гроші, годувати родину. Хоча Лев Соколовський про це конкретно не пише, але, наприклад, згадує, що Олексій Білокоровий почав працювати «в драный год, когда рвали крыши, чтобы кормить скот» [8, с. 34].

Детального опису орнаменталістики посуду Куп'янського повіту дослідник не навів. Але з побіжних згадок зрозуміло, що більшість гончарів покривали вироби різнокольоровими поливами (зеленою, жовтою та темнокоричневою). Уперше в мікрорегіоні полив'яний посуд почав виготовляти Федір Лихацький після 1841 р. Потім до нього приєдналися й інші гончарі. Мальованими були, і інакше не

поступали на продаж, полив'яні «чашки» та «блюдця». Зображення наносилися і на значну кількість мисок і тарілок. Про малювання інших категорій виробів відомостей не збереглося. Зазвичай гончарі використовували спосіб, названий дослідниками XX ст. «ріжкуванням». Для цього використовувалися відомі на той час на значній території України інструменти – «ріжки» з обрізаного з двох боків рогу корови, в вужчий кінець якого встромлялася частина стрижня гусячої пір'їни («накосточок»). У кілька ріжків наливалися різнокольорові фарби (біла («побіл»), червоно-коричнева («вохра»), зелена «фабра» і жовта «циндра»). Виріб обертався на крузі. Гончар (його дружина чи діти) брали ріжок з однією фарбою в одну руку. І, розмістивши кінець накосточка над поверхнею виробу, «пускав» лінію. Якщо рука не ворухилася – утворювалася пряма концентрична смужка. Якщо рухалася у напрямках від-до гончаря, хвиляста лінія. Якщо ж рухи були іншими – утворювалися інші фігури й візерунки (мал. 1). Коли малювальник бажав зупинити витікання фарби з ріжка, закривав отвір у пір'їні пальцем тієї ж руки. Для зображення іншоколірних елементів він використовував ріжок з іншою фарбою [8, с. 33-36, 44-45, 57].

Рис. 1. Миска оздоблена в техніці «ріжкування». Слобожанщина. Глина, гончарний круг, ангоб, полива. Ост. Чверть XIX ст. (?) Експозиція Харківського історичного музею імені М. Сумцова

Подібний спосіб безперервно використовували майстри різних гончарних осередків нашої держави з кінця XVI-XVII ст. [11, с. 108]. А в деяких осередках (зокрема, с. Гнилець, сучасна Черкащина і с. Дибинці, сучасна Київщина) він дожив до 1960-х рр. [1, с. 19-21; 2, с. 132-137]. Але для Ізюма й осередків Куп'янського повіту на початку 1880-х рр. цей спосіб був інноваційним. Оскільки Л. Соколовський давнім вважав інший спосіб, яким на час експедиції користувався лише один майстер зі сл. Гороховатки (гончарював із 1866 р.) Леонтій Степанович Ткачов (Цокур), що навчався в ізюмського гончаря Євтуха Назаренка [8, с. 34-35]. Хоча в іншому місці дослідник відзначив, що «не так уже й давно» такий посуд можна було зустріти повсюдно [8, с. 49-50]. У даному випадку слід пам'ятати, що, наприклад у Опішні 1893 р. «стародавніми» вважалися орнаменти 15-річної давнини [3, с. 62]. Річ у тому, що впродовж динамічних на зміни суспільного й економічного життя українців XVIII – кін. XIX ст., пришвидшився темп трансформацій культури. Орнаментация столового посуду і кахель стала одним з яскравих візуальних проявів цього процесу.

«По старине» у майстерні Леонтія Ткачова прикрашалися виключно миски та тарілки. Цю роботу виконували зазвичай підлітки. Лев Соколовський описав даний спосіб не достатньо ретельно. За його даними, у верхніх частинах і на внутрішній поверхні дна виробів, малювальник у певних місцях «наливав» густу фарбу, яку потім розподіляв «рівно «произвольными» штрихами», «розбиваючи» (розтягуючи) накосточком. Круг обертався й «від постійних одноманітних рухів утворювався з часом той чи інший рисунок». При цьому, «одні й ті ж малюнки, варіюючи в небагато чому, повторюються в сотні екземплярів». [8, с. 49-50]. За такими даними можна припустити, що описано або спосіб, який у науковій літературі другої половини XX ст. отримав назву «мармурування», або «фляндрівку». До речі, з контексту поданої в монографії Людмили Меткої інформації можна хибно ототожнити спосіб Леонтія Ткачова з використовуваним на той час у Котельві малюванням пензликом – «кисточкой» [5, с. 98]. «Мармуровані» миски археологи знаходили на території Лівобережної України. Але всі їх датували XVIII ст. [напр. 4, с. 75-77; 10, с. 62, рис. 26, с. 58, рис. 8:1; 11, с. 108]. Мені не вдалося віднайти жодної публікації, де б наводилися «мармуровані» миски й тарілки з досліджуваної території XIX ст. Та й техніка виконання подібних орнаментів була дещо іншою. Враховуючи цей факт й аналізуючи вищезгаданий опис, можна

зробити висновок, що дослідження Лева Соколовського фіксують факт використання у майстерні гончаря слободи Гороховатка Леонтія Ткачова для орнаментативних мисок (очевидно, з 1866 р. до принаймні початку 1880-х років) техніки «фляндрівка». А гончар Євтух Назаренко з м. Ізюм, у якого він навчився гончарству, міг створювати такі орнаменти у першій половині 1860-х років. На жаль, ізюмське гончарна орнаментика XIX століття нині не вивчена взагалі. Єдиний етнографічний опис, який можна використати для її побіжної характеристики, опублікувала 1930-го року С. Одинцова. На наведених нею малюнках виробів членів Ізюмського Продукційно-складського товариства часу написання статті помітні окремі орнаментальні елементи («квітки», «листя»), утворені подібним до описуваного Левом Соколовським розтягуванням фарб. А на малюнку, що зображує «стародавні» вироби, наведено миску, де таким чином орнаментовано всю поверхню. Але, знову ж таки, шляхом деформації ангобових ліній створено рослинні елементи («сосонки», «листочки») [6, табл. I-X]. Варто зауважити, що фляндрівка і близькі до неї техніки творення «арабескового» узору, які почали використовуватися для орнаментативного посуду Центральної України з другої половини XVIII ст. [11, с. 108], у XIX ст. стала однією з провідних технік орнаментативного посуду таких гончарних осередків Полтавщини, як Опішня з Міськими Млинами та, з останньої чверті століття, Постав-Муки. Відповідно, Леонтій Ткачов підхопив модний на той час орнамент, що своєю декоративністю подобався не лише покупцям, а й організаторам сільськогосподарської виставки 1880-го року. За декоровані таким чином вироби він отримав похвальний лист. Подібних орнаментованих виробів на виставку ніхто не представив [8, с. 49-50]. Миска і тарілка, фляндровані способом, що відповідає описаному Левом Соколовським, експонуються на виставках «Наш край у IX-XVIII століттях» і «Етнографія краю» Харківського історичного музею (мал. 2-4).

Рис. 2 Тарілка оздоблена «фляндрівкою». Леонтій Ткачев(?) Глина, гончарний круг, ангоб, полива. Сл. Гороховатка Купянського повіту(?), кін 1870 – початку 1880-х рр. Експозиція Харківського історичного музею імені М. Сумцова

Рис. 3. Тарілка оздоблена «фляндрівкою». Леонтій Ткачев(?) Глина, гончарний круг, ангоб, полива. Сл. Гороховатка Купянського повіту(?), кін 1870 – початку 1880-х рр. Експозиція Харківського історичного музею імені М. Сумцова

Рис. 4. Тарілка оздоблена «фляндрівкою». Леонтій Ткачев(?) Глина, гончарний круг, ангоб, полива. Сл. Гороховатка Купянського повіту(?), кін 1870 – початку 1880-х рр. Експозиція Харківського історичного музею імені М. Сумцова

Хоча у підписах до них значиться інше атрибутування, зважаючи на форму і декор виробів, з великою долею ймовірності можна вважати такі вироби продукцією майстерні Леонтія Ткачова зі слободи Горохуватка кінця 1870 – початку 1880-х років. Можливо, тією, що була представлена на виставці 1880-го року. Детальній аргументації такого висновку буде присвячено окрему статтю. У даній публікації зупинюся на кількох доказах. По-перше, ці вироби очевидно, виготовив і декорував один майстер. Про це свідчить ідентичність візуально помітних рис формувальної маси, фарб, поливи, техніки орнаментування. По-друге, їх справді орнаментовано у верхніх частинах і на внутрішній стороні дна шляхом ритмічного розтягування плям фарби, що під поливою стала темно-коричневою, якимось інструментом (можливо – накісточком) рухами від-до себе по білих (під поливою – жовтуватих) смугах. По-третє, форма і колір формувальної маси миски відрізняється від притаманних гончарству Опішного – єдиного осередку Лівобережної України, де зафіксовано використання подібних орнаментів. Та й з гончарських осередків іншої території нашої держави виробів подібних форм і декору віднайти не вдалося. По-четверте, із наявних на сьогодні етнографічних записів щодо Слобожанщини маємо лише одне свідчення про те, де, коли і ким могли виготовлятися подібно декоровані вироби. Це майстерня Леонтія Ткачова з Горохуватки. По-п'яте, на даних виробах не помітно слідів побутового використання, а просвердлені по центру отвори свідчать про можливість їх кріплення до стін чи стендів. Якщо згадати, як експонувалися миски на присвячений XII Археологічному з'їзду виставці в Харкові, можна припустити, що отвори в даних виробах просвердлювалися саме для подібного закріплення.

Також Лев Соколовський звернув увагу на новотвір, що з'явився в українській гончарній продукції незадовго до експедиції – орнаментовані «цветочные горшки». Ці вироби декорувалися поливою зеленого й жовтого кольорів, але, нерідко, мали опуклі візерунки. Використовувалися вони на той час у хатах заможних селян і міщан, прикрашаючи їхні підвіконня. Дослідником наведене цікаве спостереження, зроблене під час виставки 1881 року про те, що квіти в полив'яних горщиках гинули. Тому всі садові заклади Харкова купували виключно неполив'яні посудини у гончаря Леона Сімченка, що працював з сином і двома робітниками на хут. Плоскому Муромської волості Білгородського повіту Курської губернії [8, с. 47-48].

Інший дослідник, Олександр Твердохлебов, описав гончарство в Охтирському повіті (за матеріалами експедиції 1881 р.). Найбільше уваги він приділив слободам Охтирка і Котельва. Щодо Охтирки, Твердохлебов навів дуже короткі відомості про те, що там «не у звичай» було розмальовувати полив'яний посуд. Хоча він цього не стверджує, але з контексту наведеної дослідником інформації можна зрозуміти, що неполивний посуд міг прикрашатися. Але, якщо це й так, то як і повсюдно на території Лівобережної України, його орнаментация була простою – прямі та хвилясті концентричні лінії. Полив'яний посуд покривали поливою зеленого, кавового, тілесного чи червоного кольорів [9, с. 6]. До речі, охтирські гончарі були впевнені, що в них хитрістю перейняли ремісничі таємниці гончарі Опішного [9, с. 15]. Справді, саме з останньої третини XIX ст. відомі найдавніші посудини зі «столиці українського гончарства», повністю облиті поливом зазначених кольорів. А різновид однієї з посудин, відомої нам під назвою «куманець», що на той час був полив'яним і немальованим, іноді на Полтавщині називався «охтирським глечиком» [3, с. 89]. Тому під твердженням охтирських гончарів може бути реальне підґрунтя.

Щодо Котельви, Олександр Твердохлебов навів важливі свідчення одного з найстаріших тамтешніх гончарів, 75-річного Зіновія Передерія. З його розповіді можна зрозуміти, що для оздоблення кахель в осередку «з давніх давен» використовувалась підполивна мальовка. Принаймні, досліднику показувалися, за надписом, 120-літні (тобто, виготовлені приблизно в 1760-х роках) мальовані кахлі, узяті з печі в «старій» хаті пана Плюваки [9, с. 36]. Це твердження підкріплюється матеріалами інших гончарних осередків Дніпровського Лівобережжя. Справді, у середині XVIII ст., разом з проникненням в тамтешнє панське середовище стилю рококо, мальовані кахлі місцевого виробництва використовувалися для прикрашання печей панських садиб. Зокрема, загальновідомі споруди з будинку духовної особи в м. Козелець і сестри гетьмана Кирила Розумовського Віри Дараган у садибі Покорщина [12, с. 101-114]. Орнаменти котелевських кахель другої половини XIX ст. можна уявити за численними зразками збереженими в музейних колекціях, і фотографіями виробів Пилипа Явдака із сусіднього с. Лазьки. Вони були розмальовані пензликом зеленою,

темнокоричневою і червоно-коричневою фарбами рослинними («букети» з квітами і ягідками, «гілочки»), геометричними (розділені радіальними відрізками кола) й орнітоморфними (птахи біля стилізованого дерева) елементами [7, с. 150-151].

Як орнаментували в Котельві посуд до початку XIX ст., дослідник інформації не навів. Із розповідей інформаторів зрозуміло, що і лисковані й мальовані підполивні орнаменти, якими прикрашався котелевський посуд на початку 1880-х років, з'явилися на ньому близько 1830-х років. Першим у Котельві димлені («сизі») вироби почав робити за близько 50 років до експедиції Твердохлебова Роман Лазько. Чумаки Микола Коваленко першим почав возити їх у Таганрог і Ростов [9, с. 31]. Саме на споживачів із донських земель, виготовляючи такі вироби, орієнтувалися котелевські гончарі. Бо «сизі горшки дуже цінилися чумаками, через вдалий їх збут у донських місцинах» [9, с. 34]. Очевидно, дещо пізніше в Котельві Кирило Шульга почав створювати полив'яні миски (про це свідчив 48-річний гончар Іван Федорович Шульга). До нього ці вміння були відомими «одному гончарю в с. Міські Млини біля Опішного». А перша по часу «скушниця до полив'яних мисок» була баба Майорка з м. Більськ. Від якої цю справу перейняли інші гончарі Більська й навколишніх поселень [9, с. 31].

Димлений посуд прикрашався орнаментами, прогладженими за допомогою «точильних брусків», «скляних пробок», «шматків пляшок», «кремнів» [9, с. 34]. Здійснювали ці операції «хлопець або баба» [9, с. 35]. Мальований покривали червоним («червінькою») чи білим («побілом») ангобами. Потім ставили на круг і за допомогою «ріжка» робили концентричні смуги й «квітки», розтягуючи ангоби «булавкою» (мал. 5). Такі миски називалися «шаброваними». Більш умілі майстри (зокрема, згаданий вище Іван Шульга) за допомогою пензликів створювали «розписні» миски, малюючи на них фрукти, овочі, птахів, рибу, дерева, ножі, вилки й т. ін. [9, с. 34]. Де взялися в гончарстві Лівобережної України останні малюнки, Олександр Твердохлебов інформації не навів. Але про це відомо з праці керамолога Івана Зарецького, присвяченій гончарству сусіднього Опішного. Дослідник, за матеріалами експедиції 1893 року, свідчив, що риба й півень в тамтешній мальовці – «недавній прийшлий елемент, занесений гончарями від херсонських і таврійських гончарів німців-колоністів» [3, с. 61]. Очевидно, корені аналогічних котелевських орнаментів були такими ж.

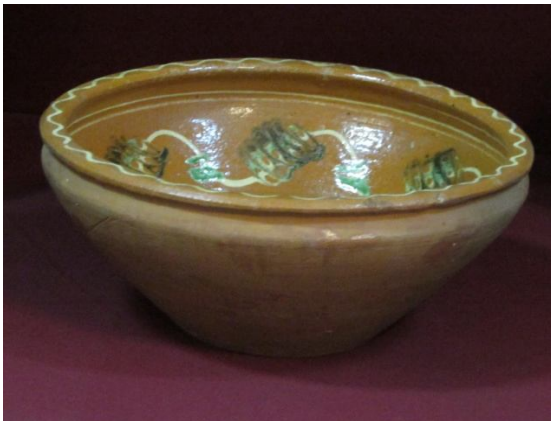

Рис. 5. «Шабрована» миска. Глина, гончарний круг, ангоб, полива. Сл. Котельва, Полтавщина(?) Кін. XIX – поч. XX ст. (?) Експозиція Харківського історичного музею імені М. Сумцова

Таким чином, за єдиними більш-менш детальними описами орнаменталістики кераміки кількох гончарних осередків Харківської губернії XIX ст., які опублікували в першій половині 1880-х років Олександр Твердохлебов і Лев Соколовський помітна динамічність і полілінійність її розвитку. Зокрема, поява в 1830 – 1880-х роках у давньому гончарному осередку, слободі Котельва, нових способів орнаменталістики кераміки відбувалася за активної участі чумаків. Сягаючи південних областей України й Подоння, вони розширили ринок збуту котелевської гончарної продукції. Гончарі ж, намагаючись пристосуватися до потреб нових покупців, увели до орнаменталістики нову техніку й елементи. Сам чумакував, возивши посуд до середини 1850-х років, і Федір Лихацький із нового гончарного осередку – хут. Гаврилівка [8, с. 55]. Інші гончарні центри (наприклад, Охтирка) на той час трималися власної ринкової ніші, виготовляючи полив'яні вироби без мальованих оздоб.

У майстерні одного з гончарів новоствореного гончарного осередку – слободи Горохуватка – Леонтія Ткачова законсервувався спосіб орнаментативного посуду, що в інших гончарних осередках Слобожанщини на початок 1880-х років втратив значення – фляндрівка. Інші ж гончарі цього населеного пункту й сусіднього хутора Гаврилівка вживали модну на той час підполивну мальовку. До речі, термін «мода» щодо орнаментативної кераміки Лівобережної України вперше було вжито саме наприкінці XIX століття (1893 р.). Іван Зарецький, який, вивчаючи гончарство Полтавщини, ставив перед собою завдання віднайти в ньому стародавні риси, зробив висновок, що: «криме местных изменений в малевке, для нея еще бывает своя особая мода, как видно скоро переходящая» [3, с. 61]. Звичайно, ця мода в народних ремеслах була обумовлена наявністю попиту на певну групу продукції. Наприклад, не випадково саме в гончарів Куп'янщини, одних із перших на території Дніпровського Лівобережжя, було етнографічно зафіксовано виготовлення горщиків для квітів, орнаментованих своєрідним узором. Річ у тому, що в XIX ст. Харків почав перетворюватися на справжнє індустріальне місто, траншуючи навколо міську культуру. Саме на носіїв цієї культури і була орієнтована невикористовувана до цього орнаментативна посудина для квітів.

Більшість орнаментів, що використовувалися для оздоблення поливної кераміки XIX ст., у досліджуваних осередках були інноваційними: з'явилися шляхом запозичень у цьому ж таки столітті. За винятком котелівських кахель, орнаментативна яким була введена до гончарства в попередньому столітті. Введення в нові умови існування суспільства, конкуренція, що зростала, і розширення ринку збуту викликали намагання більшості майстрів охарактеризованих вище гончарних осередків виокремити свою продукцію серед іншої (в тому числі – за допомогою багатшої, різноманітнішої орнаментативної). Орнаментативна тогочасна посудина невпинно трансформувалася внаслідок спроб, через підвищення візуальної привабливості продукції, застосування модних і потрібних споживачеві елементів, мотивів і технік, подолати конкуренцію інших майстрів, які працювали в цьому сегменті ринку.

Література

1. Данченко Л. Народна кераміка Наддніпрянщини / Л. Данченко – К. : Мистецтво, 1969. – 140 с.
2. Данченко Л. П. Народна кераміка Середнього Подніпров'я / Л. П. Данченко. – К. : Мистецтво, 1974. – 189 с.
3. Зарецкий И. А. Гончарный промысел в Полтавской губернии / И. А. Зарецкий. – Полтава : типо-литогр. Л. Фришберга, 1894. – 3 нн., II, 126, XXIII, VI. – 11 с.
4. Коваленко О. Про особливості глиняного посуду XVIII століття полтавського гончарного осередку / О. Коваленко // Українська керамологія. – Опішне : Українське Народознавство, 2011. – Кн. III. – Т. 1. – С. 67-78
5. Метка Л. Гончарство Слобідської України в другій половині XIX – першій половині XX століття / Л. Метка. – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2011. – 240 с.
6. Одинцова С. Гончарство Ізюмщини / С. Одинцова // Окремий відтиск (?). – Місце невідоме, рік невідомий. – С. 38-43, XI іл..
7. Пошивайло О. Етнографія українського гончарства / О. Пошивайло. – К. : Молодь, 1993. – 408 с.
8. Соколовский Л. Гончары в Купянском уезде в 1880 году / Л. Соколовский // Труды комиссии по исследованию кустарных промыслов Харьковской губернии. – 1885. – Вып. III. – С. 33-57.
9. Твердохлебов А. Гончарный промысел в Ахтырском уезде в 1881 году / А. Твердохлебов // Труды комиссии по исследованию кустарных промыслов Харьковской губернии. – Х., 1883. – Вып. II. – С. 1-52
10. Ханко О. В. Полтавський гончарський осередок у контексті новітніх досліджень / О. В. Ханко // Археологічний літопис Лівобережної України. – Полтава, 2000. – Ч.1/2. – С. 54-66.
11. Чміль Л. В. Орнаменты подглазурной росписи на посуде Среднего Поднепровья XVII – начала XIX веков / Л. В. Чміль // Культура русских в археологических исследованиях. – Омск; Тюмень; Екатеринбург : Магеллан, 2014. – Т. II. – С. 107-117.
12. Шероцкий К. Очерки по истории декоративного искусства Украины / К. Шероцкий. – К. : Тип. «С. В. Кульженко», 1914. – 141 с.